

DOMINIK TATARKA A SÚČASNÁ RECEPCIA JEHO ŽIVOTA A DIELA.

ÚVODNÉ SLOVO

Mária Bátorová

Univerzita Komenského v Bratislave

Na začiatku tejto oficiálnej časti by som chcela požiadať o minútu ticha za nášho kolegu, historika z Historického ústavu SAV a dobrého priateľa doktora Milana Zemka. Ďakujem.

Dr. Zemko mal mať druhý referát, aby priblížil z historického hľadiska čas a dobu premien 20. storočia na Slovensku, podmienky, v ktorých Dominik Tatarka žil a tvoril. Žiaľ, stihol si vypracovať len tézy.

Dovoľte mi, aby som v tomto krátkom úvode, teda v čase, ktorý sme si vytyčili na referáty, zosumarizovala, ako meno Dominik Tatarka rezonuje v našej súčasnej kultúre. Čiže budem vychádzať z toho, čo som zažila s monografiou Dominik Tatarka slovenský Don Quijote za tohto polroka, odkedy sa rôznym spôsobom pripomína Tatarkova storočnica a kniha vstúpila do mnohých diskurzov. Niečo z toho už niektorí viete, tak sa ospravedlňujem, že budem niektoré skúsenosti aj opakovať.

Ako viete, Tatarkovým životom a dielom sa zaoberám niekoľko desaťročí. Môj prístup k tejto téme bol spočiatku osobný, pretože Tatarka patrí medzi spisovateľov-disidentov a na tento typ spisovateľov sa môj výskum od počiatku zameriava. Či už je to Jozef Cíger Hronský alebo Pavol Strauss, o ktorých monografie vyšli pred Tatarkovou monografiou. Disidentstvo, ako aj každý iný stav vylúčenia a ostraktizácie mimo oficiálnej politickej a umeleckej scény, zachytáva mnohé črty svojho času, preto je zaujímavé a presahuje rámec literárno-vedného výskumu smerom k histórii, sociológii či antropológii a politológii. Preto sme sa tu stretli v takom rozličnom spektre a z rozličných odborov. Preto som potrebovala aj históriu ako pozadie pre literatúru a kultúru vôbec. Metóda, ktorou sa takto pristupuje k predmetu výskumu (teda literárnemu dielu), je vo svojej podstate komparatistická a oveľa zložitejšia než striktná literárnoteoretická metóda, no je vo svojej výslednej podobe konkrétnejšia a zároveň komplexnejšia, a teda aj prakticky využiteľná. Tento postup počíta so všetkými dostupnými prameňmi, ktoré môžu pomôcť pri odpovediach na otázky vedeckého

výskumu. Vedome obchádza postmodernú inštrukciu zanedbania archívov, autorských výpovedí v akejkoľvek podobe. Naopak, počíta s autorom v plnej miere, najmä ak on sám, ako to je v Tatarkovom prípade, upozorňuje na autobiografickosť svojej tvorby. Pritom však táto metóda nezanedbáva text, jeho analýzu a interpretáciu. Text je základnou zložkou výskumu, teda to, čo Tatarka napísal, vlastne preto začína človek skúmať, že ho text autora zaujal. Čiže ten text je veľmi podstatný, je to základná zložka výskumu, ktorá sa nachádza v prvotnom impulze výskumu a cez ktorú sa dokladajú (alebo aj nie) rozličné výskumné tézy. Text je explikačný a demonštračný, ale najmä dôkazový materiál.

Takto koncipovaný výskum diela Dominika Tatarku som, ako viete, potom publikovala v monografii Dominik Tatarka slovenský Don Quijote vo vydavateľstve Veda koncom roka 2012. Prvá prezentácia knihy bola na pravidelnej česko-slovenskej konferencii v Brne, ktorú usporiadal prof. Pospíšil. Každoročne to robí už 16 rokov a na nej sa prezentovala táto kniha prvýkrát, teda reflektovali ju Česi. S českým disentom mal Tatarka veľmi dobré vzťahy, vlastne to bola jeho skoro jediná opora. V istom momente to boli ľudia, na ktorých jediných sa mohol obrátiť a spoľahnúť. Ďalšia prezentácia bola v Kongresovom centre vedy, na ktorej ste niektorí participovali či už diskusnými príspevkami alebo referátom ku knihe. Príspevky vyšli potom v odbornom časopise Ústavu svetovej literatúry alebo v Slovenských pohľadoch, alebo v Pravde ako recenzie. Kniha mala počas 1. polroka Tatarkovej storočnice – teda presnejšie od februára do júna 2013 – deväť prezentácií.

Môj poznatok z rozličných diskusií s rozličnými osobnosťami nášho verejného života je nasledovný: Tatarka ako výrazná osobnosť po stránke umeleckej a politickej je dodnes iritujúcou postavou. Aj v dnešnej kvázidemokratickej dobe je to tak.

Mnohí mi v osobných rozhovoroch vyčítali, že som „odpustila“ Dominikovi Tatarkovi jeho pamflet proti Slánskemu, Clementisovi, Gemünderovi a ostatným (J. Vanovič pre toto nenapísal napríklad úvod, o ktorý som ho žiadala, pretože som našla jeden jeho obdivný list v Pamätníku národného písennictví, kde písal Tatarkovi, ako veľmi ho obdivuje. Oslovila som ho, mysliac si, že by aj on ako disident, ktorý zažil po šesťdesiatom ôsmom roku tieto represálie, aj ako literát, mohol niečo k tomu povedať. Odmietol to.) Pamflet som potom v knihe v plnom znení publikovala, nech táto šepkanda okolo tohto skončí. Nikto sa nezaobera povedzme štýlom toho príspevku, ktorý je len akýsi hysterický, pod tlakom napísaný pamflet. Keby profesor Kačala zobral do ruky tento text a urobil analýzu, tak by jasne táto skutočnosť vyplynula na povrch. Mnohí mi vyčítali, že som neodsúdila Tatarkove Navrávačky a Písačky ako nemorálne, ako pornografiu a že som sa týmito dielami vôbec zaoberala. No k tomu len toľko: keď bola prezentácia vo Viedni, čítal úryvok z Písačiek, ktorý je aj

v tejto knihe, herec Juraj Kukura a ako čítal, naraz uprostred čítania z Písačiek mu zobralo hlas a taký bol dojatý, že chvíľu nemohol ďalej čítať. A celá sála s ním... Tá prezentácia bola veľmi kvalitná, plná sála zainteresovaných ľudí, žiaľ, o Tatarku sa zaujímajú možno viac v zahraničí... Teda zistila som, že ľudia – obyčajní čitatelia – vidia len povrch, no zvláštne je, že aj odborníci vidia len povrchne. Tatarka považuje vzťah, ktorý je aj sexuálny v danom momente za hlbokú lásku. Od stredoveku boli láska a smrť dve zásadné, základné entity, na ktorých stála celá literatúra.

Ba vyčítajú mi, že som sa vôbec zaoberala Tatarkom. A tak som pochopila, prečo na Slovensku od roku 1989 žiadna monografia o Tatarkovi nevznikla. Ani Ústav slovenskej literatúry SAV k storočnici Tatarku žiadne výstupy nepripravil, ktoré by, povedzme, šli cez televíziu, ktoré by prebehli médiami, ktoré by sa niekde evidovali a zachytili. Bola niekde mimo Bratislavy, myslím v Trnave konferencia. K tomu možno vyjde zborník, ale keď si pozriete televíziu alebo rozhlas, idú staré filmy a relácie... Čiže také zvláštne veci sa dejú... V televízii idú staré filmy, v ktorých vystupujú ľudia, ktorým sa Tatarka politicky zišiel po roku 1989, ba ktorí sú už medzitým mŕtvi, čiže inovujú sa staré zásoby, no nový výskum sa nekoná. A tento autor sa spomína pri rozličných diskusiách veľmi povrchne a s dôrazom len na vlastné zážitky s ním. Ak sa však tieto nezapoja do širšieho historicko-spoločenského, politického či umeleckého kontextu, majú len nízku výpovednú hodnotu; len jedného individua, čo je tiež hodnota, nepopieram, ale ak sa ona nenapojí na širší kontext, ostáva Tatarka akoby roztrieštený na mnohé impresie. A to nestačí na takú veľkú a najmä zložitú osobnosť.

Aj publikované kritiky, ako povedzme kritika Tatarku od A. Hykischa v Slovenských pohľadoch, sú povrchné, subjektívne a nevyargumentované. Toto je závažné, že ak je aj niekto kritický, neargumentuje nijakým spôsobom, iba hlása svoj vlastný názor, čo je nekorektné, vo vede, povedzme, celkom neprípustné.

Teda skúsenosť s výskumom Tatarku, ako ostatne aj s výskumom Pavla Straussa a J. C. Hronského, mi priniesla smutný poznatok o tom, že slovenské politické, vedecké, historické, umelecké, axiologické (teda vedomie o vedomí hodnôt), teda intelektuálne vedomie všeobecne, je nediferencované, a teda ploché, s tendenciou k jednoznačnosti, jednostrannosti, a teda k nedemokratickému posudzovaniu. Nie k uvažovaniu, ale odsudzovaniu. Čo je veľmi zvláštne po dvadsiatich rokoch, keď sa už môže uvažovať nahlas.

Je to smutné zistenie, pretože v porovnaní s inými krajinami naše prostredie naznačuje a vykazuje nerozvinutosť názorovej škály, neschopnosť akceptovať iný názor, ťarbavosť a lenivosť myslenia v rozličných oblastiach intelektuálneho života. Tak napríklad, aby som spomenula len jeden taký príklad za všetky. Nemecká literatúra, ktorá pod nacistickým nátlakom slúžila fašizmu, po vojne

jasne musela rozlíšiť a rozdiferencovať produkciu autorov, ako bol napríklad Gerhart Hauptmann, ktorého kultúrna inštitúcia „Gerhart Hauptmann Haus“ stojí a funguje dnes v Düsseldorfe. To bol autor, ktorý kolaboroval s fašizmom, ale je to veľký dramatik. Čiže nechali si ho ako autora a odmietli ho ako politicky zdiskreditovaného človeka. Čiže nejakým spôsobom sa treba k týmto sporným postavám postaviť.

Naši myslitelia sa utiekajú v lepšom prípade k vlastnej skúsenosti, ktorú vyhlasujú za všeobecnú. V horšom prípade sa prikláňajú naši posudzovatelia k tým či oným názorom podľa lukratívnosti a väčšej šarže ich nositeľa, pretože vlastný názor nemajú. Takéto prístupy sa však podobajú klebetám, ktoré antropológovia začleňujú do svojho vážneho vedeckého výskumu ako veľmi starý sociologický fenomén, ktorý tvorí základ sociálnej interakcie (Baron – Cohen, 1995). Klebety patria k najzákladnejším ľudským aktivitám. Prepáčte tento krátky, ale k tejto téme výsostne relevantný diskurz k tejto výskumnej otázke antropológov, lebo podľa mňa väzí táto averzia voči Tatarkovi práve v tom, že sa o ňom hovorí negatívne. Už na začiatku antropológického výskumu – začiatkom 20. storočia – ukázal totiž antropológický výskum tzv. primitívov (malých kmeňových spoločností), že ich príslušníci sú najzarytejší a najvytrvalejší klebetníci (Radin, 1927). Iní bádatelia Melville Herskovitz a James West (1947, 1945) spájali výskum klebiet s udržaním morálnych noriem a celistvosti komunity. Na ich výskum nadviazal a pokračoval v tejto interpretácii azda najvýznamnejší antropológ minulého storočia Max Gluckman, ktorý považuje klebety za najdôležitejší spoločenský jav pre udržanie celistvosti, morálky a hodnôt danej komunity. Teraz to taktó pokračuje až do súčasnosti cez antropológov, ktorí citujú Oscara Wilda, že „zlé je, keď o človeku sa rozpráva a klebetí, ale horšie je, ak sa o ňom nepovie nič“. A to sa stalo vlastne aj teraz s Tatarkom, že my s kolegom docentom Jančovičom publikujeme o Tatarkovi roky a ostatní ho vynechávajú, obchádzajú, zabúdajú. Dokonca redukujú jeho dielo na dve diela, ktoré by sa mali čítať, Panna zázračnica a jeho reportáže (A. Hykisch). Čiže naozaj vidno, ako ide o reputáciu, dobré meno človeka, v tomto výskume klebiet, že je to veľmi závažný fenomén, že je to vlastne sociálna zbraň. Že je to niečo, čo je veľmi nebezpečné. Dokonca antropológovia tvrdia, že klebetiť je povinnosť. Ak neklebetíte, vylúčíte sa z toho spoločenstva, ktoré to robí. Sám sa vylúčíte. Čo teda pozná každý z nás na vlastnej koži. No je istý biblický výrok, že jazykom možno ublížiť najviac. A toto keď si raz človek uvedomí, mal by klebety redukovať. Podľa Gluckmana klebety sú determinovaným procesom s vlastnými pravidlami istej skupiny, ktorých prekročenie sa prísne sankcionuje. Právo klebetiť je totiž privilegiom, ktoré môžeme použiť, len ak patríme k určitej skupine. Ak sa niekto nepripája v skupine ku klebeteniu, dáva tým najavo, že spoločenské vzťahy neuzná-

va, a je vylúčený. Klebety sú teda právom aj povinnosťou, predstavujú podľa Gluckmana „značku členstva“ (1963).

Peter Wilson (1974) sa pokúsil o preklopenie sporu, ktorý predstavuje antropologickú dichotómiu: sociológia alebo psychológia, jednotlivec alebo skupina. V jeho interpretácii znamená klebta informáciu o dobrom mene človeka. Ľudia používajú túto techniku, aby chránili svoje dobré meno. A podľa Johana Havilanda (1977) je dobré meno kľúčovým faktorom života človeka, lebo ovplyvňuje jeho kariéru a ambície. Reputácia človeka teda na všetkých úrovniach antropologického výskumu klebiet predstavovala a predstavuje kľúčový moment (Bužeková, T.: *Nepriateľ zvnútra a jeho povest'*: skúmanie bosoráctva a klebiet v antropológii. *Slovenský národopis* 2, 56, 2008, s. 130 – 144).

Tento krátky, ale vo vzťahu k našej téme percepcie Tatarkovho diela a života užitočný exkurz do výskumných sfér antropológie teda nakoniec exemplárne vysvetľuje typ recepcie Dominika Tatarku – jeho diela a života – nielen konsolidačnou mocou, ale aj jeho inak nepochopiteľné neprijatie a poškodzovanie jeho životného štýlu a následne spisovateľského umenia aj dnes.

Tatarka bol samostatne rozmýšľajúci človek, ktorý sa nenechával spútať konvenciami žiadnej skupiny. Keďže postoje sú silnou stránkou Tatarku, najmä pre ne ho zatracujú, no pre ne si ho aj vážia.

Aj keď sme sa tu stretli v takejto malej skupine v menšine, myslíme dnes na to, že tieto naše výstupy budú azda jediným interdisciplinárnym, autentickým (v zmysle osobností, ktoré autora poznali a zažili) a publikovaným dokladom uvažovania o Tatarkovi a jeho tvorbe v roku jeho storočnice.

prof. PhDr. Mária Bátorová, DrSc.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského
v Bratislave
Račianska 59, 813 34 Bratislava
m.batorova@mail.t-com.sk